

СТАЛИНДІК КЕЗЕНДЕГІ ДІН САЯСАТЫ ЖӘНЕ ОНЫҢ ҚАЗАҚСТАНДАҒЫ «ИСЛАМНЫҢ» ҚАЙТА ЖАНДАНУЫНА ӘСЕРІ

Садвокасов Ш.А, докторант

Р.М.Жумашев, т.ғ.д., профессор

Академик Е.А. Бөкетов атындағы Қарағанды университеті Тарих факультеті
Қазақстан Республикасы, Қарағанды қ.

Биыл Қазақстан Республикасының Тәуелсіздігінің алуына 33 жыл толып отыр. Бұған дейін Қазақстан 70 жыл бойы Кеңес үкіметінің боданы болып, оның астарлы саясатының құрбанына айналған елдердің біріне айналды. Сол саясаттың әсерінен зардап шеккен салалардың бірі – дін саласы, яғни ислам дініне қатысты. Дінсіздікті уағыздаған Кеңес үкіметінің әсерінен біздің Елдің территориясында діни сауатсыздық қалыптасты. Бұған Кеңес үкіметінің, әсіресе «Сталиндік кезеңнің» тікелей қатысты екенін айта аламыз.

Зерттеу әдістемесі. Мақаланы жазу барысында зерттеу жұмысының жалпы және жеке ғылыми әдістері қолданылды. Тарихи-хронологиялық әдіс арқылы Сталиндік кезеңнен бері елімізде орын алғын дінге қарсы «қатаң» саясат пен «исламның қайта жандану» үрдісін қарауға болады. Бұл әдістің аясында Сталиндік кезеңнен бергі орын алған саясат пен оның Тәуелсіз Қазақстанға әсері, сондай-ақ заманауи түсіну мен қабылдау тұрғысынан қарастыруға мүмкіндік береді. Сондай-ақ, мақаланы жазу кезінде талдау, синтездеу, түсіндіру әдістері қолданылады. Түсіндіру әдістері арқылы қарастырылып отырған уақыт шеңберінде орын алғн реисламизация процесі мен оның алдын алуға байланысты мемлекет тарапынан жасалған әрекеттер, қалыптасқан идеология бағыттар мен елдің «зайырлылық» бағыты мен оның мңыздылығы қарастырылады.

Қазіргі таңда Қазақстан Республикасының халқының діни қалпы әр түрлілігімен ерекшеленеді, бірақ ең кең таралғаны біреу ғана - ол ислам. Ислам-Қазақстан халқының арасында кең таралған діндердің бірі. 2009 жылғы санақ қорытындысы бойынша барлық халық санының 70,19% осы дінді ұстанады. Ал осы діннің таралуының тарихына бір көз жүгіртсек. Орта Азия мен Қазақстан аумағында исламның пайда болу тарихы VII ғасырдың екінші жартысынан басталады (Омейядтың алғашқы халифы Муавия ибн Абу Суфиянның билігі кезінде). Оның Қазақстанда қалыптасу процесі ұзақ және күрделі болды және бірнеше ғасырларға созылды. Мұсылмандық дін сол уақыттан бері шын мәнінде қазақтардың жалғыз дініне айналса да, ол айқын көрінген ортодоксалды сипат алған жоқ. Қазіргі Қазақстан аумағына исламның енуі оңтүстік аймақтардан бастап бірнеше ғасырларға созылды. Бастапқыда Ислам X ғасырдың аяғында Жетісу мен Сырдарияның отырықшы тұрғындарының арасында орныққан болатын, кейін Қазақстанның басқа да аймақтарына тарала бастады. Кейіннен Қыпшақтар, Алтын Орда және Ақ Орда, Қазақ хандығында исламның рөлі басым болды, алайда сол кездегі бабаларымыз оны өздерінің «бұрыңғы діндерін» ұмытпай, күнделікті өмірде діни «синкретизм» түрінде исламды қабылдады.

Алайда исламның Қазақ жеріне ену процесі ұзаққа созылғаны белгілі. Әсіресе көшпелі халықтардың ішінде оның орныға бастауы бірнеше ғасырға созылды. К.Хилленбрандтың айтуынша, Алтын Орданың ханы – Берке хан мен Египеттің атакты сұлтаны, шыққан тегі қыпшақ – Бейбарыс сұлтандардың уақыты исламды қабылдаған түркі-көшпелілердің алғашқы легі деп мәлімет келтіреді [1, 240]. Яғни, елімізде исламның ерте енуіне қарамастан, оның таралуы мен ұзаққа созылғанын көреміз. Жоғарыда келтірілген дерекке сәйкес исламизация процесі XIII ғасырдың өзінде әлі аяқталмағанын көріп отырмыз.

XVIII-XX ғасырлар аралығында Орталық Азия, соның ішінде Қазақстан діни тұрғыда көптеген өзгерістері бастан кешірді. Соның ішінде ең ірі өзгеріс - XX ғасырдағы

кеңес үкіметінің антидәліни саясаты болды. Кеңес үкіметі діни сананың таралуына, кеңестік үлгідегі «ұлттық мәдениетті» қалыптастыруға, киноиндустрия және т.б салаларға кең көлемде қаржы бөліп, «советтік модернизация» жобасын жүзеге асыра бастады [2, 13].

Кеңес дәуірінде - дін ұлттық болмыстың барлық салаларынан қуылды. Қазақстан тарихындағы исламның ғылыми проблемасына қатысты идеологиялық тыйым салынды. Исламның іздері, араб-парсы факторының әсері, әдеби мұра, фольклор, тарихи-этнографиялық мұра мәтіндерінен алынып тасталды. Кеңестік Қазақстанның ресми тарих ғылымында көшпелі қазақтар арасында «діни синкретизм» және «жаман» және «теріс» Ислам туралы тезис басым болды. Сонымен қатар, мұсылмандық «таптық элитаның» діні деп саналды (хандар мен ходжалар), ал шаманизм «халықтық сенім» болып қала берді. Мұның бәрі біржақты ақпарат негізінде мұсылмандық наным-сенімдердің біржақты шығуына әкелді. Негізінен саяси өзгерістер мен индустриализация жергілікті халықтың өз діндерін «тарихи қоқысқа» лақтырып жібереді деген болжам күтілді.

Сталиннің ислам дініне қатысты саясаты қуғын-сүргін, орналастыру және манипуляцияның күрделі араласуымен сипатталды. Бір жағынан, Сталин жалпы дінді, соның ішінде исламды мемлекет билігіне қауіп төндіретін ықтимал қауіп деп санап, басып-жаншуға ұмтылды. Бұл мұсылман жетекшілерін қудалауға және көптеген мешіттердің жабылуына әкелді. Екінші жағынан, Сталин исламның әлеуетті күшін, әсіресе Екінші дүниежүзілік соғыс кезінде мұсылман халқын қолдау құралы ретінде мойындады. Нәтижесінде ол Кеңес Одағының кейбір бөліктерінде, әсіресе мұсылман халқы көп аймақтарда исламдық әдет-ғұрыптар мен мекемелердің шектеулі түрде қайта жандануына жол берді. Жалпы алғанда, Сталиннің исламға қатысты саясаты оның саяси бақылауды сақтаудағы прагматикалық көзқарасын көрсететін репрессия мен оппортунизмнің үйлесімімен сипатталды.

Мемлекет пен дін арасындағы қарым-қатынас КСРО өмір сүрген кездің бәрінде екіжақты болды. Партияның дінге, діни ұйымдардың қызметіне қатысты саясаты да екіұшты болды. Коммунистер «діннің маскүнемдік әсері жұмысшыларды ағымдағы істерден алшақтатады» деп есептеді. Бұл кеңестік жетекшілер үшін діндарлар мен діни ұйымдарға қатысты нұсқаулық болды. Дегенмен, кейде діни саясат саяси жағдайға байланысты полярлы түрде өзгерді. Яғни, ислам дінінің дәстүрі мен үдерісі жоғары болған – Өзбек КСР-інде 1943 жылы ОАМДБ (Орталық Азияның мұсылмандық діни басқармасы), яғни САДУМ құрылды. Сталиндік кезеңде құрылған бұл басқармаға Орталықазиялық 5 республиканың өкілдері сайланып, жұмыс атқарды. Бұл да кеңестік кезеңдегі мұсылман халықтарына билік жүргізудің, олармен келісе отырып жұмыс жасауға нақты қадам болды[3]. Орталық Азия халықтарының қуанышы алайда ұзаққа созылмады. Мұсылмандардың қасиетті жерлерге жаппай құлшылық жасауға, зиярат етуіне ұмтылысын көріп, оларды «діннің жандануының» қауіпті белгілері деп бағалап, осы елдердің министрліктерінің бұйрығымен қасиетті жерлерге зиярат етуді жауып тастап, оларды тек қана тарихи ескерткіштер деп мойындады. Мысалы, 1957 жылы Өзбек КСР дін культтары бойынша министрлік осындай қадамға барып, қасиетті жерлерге құлшылыққа баруға тыйым салған болатын. Бұл арқылы дін саясатының «кеңестік» үлгісінің қалай жұмыс жасағанын көруімізге болады.

Діни культтер комитеті (билік өкілі ретінде) ОАМДБ-тың кеңестік билікпен келіссөз жүргізе отырып, оның саясатын орындауын қолдады, сонымен қатар жергілікті дәстүрлі рәсімдер мен рәсімдердің ұжымдық және интеграциялық басталуын тоқтатуға тырысты, оларда тұрақты түрде қайта исламдандудың және жастарды оған тартудың қауіпті белгілерін көрді. осы процестегі адамдарды қадағалады. Сонымен бірге, ОАМДБ билікке адалдық пен олармен ынтымақтасуға дайын екендігін көрсетті. Олар Кеңес өкіметінің кейбір реформаларының делдалының функцияларын және ең алдымен әйелдердің теңдігі мәселесін өз мойнына алды. Бұл кеңестік саясаттың үлкен бір жеңісі болды. Адамдар теңдігі, әйел теңдігі мәселелері мұсылман халықтарына үйреншікті затқа айналып, кеңестік саясаттың отайлы жүргенін көрсетті.

Алайда, Кеңес Одағы дінмен күрделі қарым-қатынаста болды. Коммунистік партияның ресми ұстанымы дін социализмнің ілгерілеуіне кедергі келтіреді және аландатады. Осының салдарынан мемлекет көбінесе қудалау мен қуғын-сүргін арқылы діни ұйымдарды басып-жаншып, бақылауға тырысты. Дегенмен, үкіметтің дінге қатысты саясаты әрдайым дәйекті болмады және саяси климатқа байланысты өзгеруі мүмкін еді.

Ғылымның деидеологизациясына ықпал еткен Тәуелсіздік жылдарында бұл дін кешенді түрде түбегейлі қайта қарастырылды. Алайда, қазіргі реисламизация мен кеңестік кезеңдегі атеизация арасындағы түсінікті болған зат - исламның әлі болса халық арасында қалуы және толығымен атеизацияның болмауы. Исламның қайта жаңғыруына алып келген тарихи сәт Горбачевтың «қайта құру» саясаты, сондықтан да осы кезенді реисламизацияның басы деп есептеуімізге де болады.

КСРО-ның ыдырауы және посткеңестік кеңістіктегі әлемдік діндердің, оның ішінде исламның қайта өрлеуі – осы діннің зерттелуіне қызығушылықтың өсуіне бұрын-соңды болмаған серпін берді. Коммунистік идеологияның құлдырауынан туындаған жаңа қоғамдық-саяси және әлеуметтік-мәдени шындықтардың қалыптасуы және КСРО-ның ыдырауы ұлттық сана-сезімнің өсуіне және рухани бағдарлардың өзгеруіне әкелді. Бұл Посткеңестік қоғамда ТМД азаматтары діни құндылықтар мен дәстүрлерге жаппай қайтып келу үлгісімен расталады. Бұл процесс Қазақстанға да әсер етті. Коммунистік идеологияның жоғалуы және қазақстандық қоғамда атеистік қағидаттардың сақталуы адамдарды адамгершілік және рухани вакуумда қалдырды. Этникалық сана-сезімдер мен құндылықтарды қайта бағалау, өрлеу басталды. Осыған орай, қысқа мерзімде мәдениет пен өмір салтының маңызды элементіне айналған діни идеологияның жандануы орын алды. Қазақстанның тәуелсіздік алуымен республиканың діни бірлестіктері өздерінің дамуы үшін қуатты серпін ала бастады.

Осы кезеңде кеңестік идеологияның исламға қарсылығы мен керісінше, исламның посткеңестік қайта жандануы - Қазақстанда және басқа да посткеңестік елдердің әлеуметтік-саяси және рухани өмірінде аражік туғызды. Бір жағынан ел тұрғындарының діни экзальтациясы мен оның жергілікті исламдық күнделікті қолданыс формалары, екінші жағынан - исламның сенім, дін, құндылық және мәдениет ретінде қайта жандануы, үшінші жақтан- шектен тыс жанданудан және сыртқы күштерден бұны бөгеу- біздің елдің 1990 жылдағы діни картинасын бейнелейді.

Тәуелсіздіктің алғашқы жылдарынан бастап исламның әр түрлі бағытта таралуы айтарлықтай байқалды, кейбір зерттеушілер, тіпті Қазақстанның этникалық картасымен параллель болды деп есептейді. Тарихи тұрғыдан алғанда, Қазақстанның батыс, орталық, шығыс және солтүстік-батыс өңірлеріне негізгі халқы-номадтық халық өкілдері кірген және бұл аймақтарға ислам кеш келді, тиісінше, бұл жергілікті халықтың салт-дәстүрінен де көрініс тапты. Оңтүстік өңірдің, атап айтқанда Алматы, Шымкент, Түркістан сияқты қалаларда және олардың аумағында ислам және оның дәстүрлері тереңірек тараған. Оңтүстіктегі Алматы, Шымкент қалалары әлі күнге дейін діни маңыздылығын жоғалтпады, осы себеппен 1990 жылы мұсылмандардың бірінші құрылтайы кезінде құрылған Қазақстан мұсылмандары діни басқармасы, сонымен қатар ислам университеттері, ұйымдар, қорлар медресе осы екі қаланың аумағында орналасқан қалалар. Қазіргі уақытта Оңтүстік Қазақстан облысында 827 діни бірлестік тіркелген және жұмыс, оның ішінде 735 – Ислам дінінің бірлестіктері болып табылады.

Кеңес Одағы ыдырағаннан кейін, 1990 жылдар діни тұрғыдан қайта өрлеу кезеңі басталды және оны билік қолдады, өйткені Кеңес өкіметінің коммунистік идеология құлдырауымен дін бұл идеологиялық вакуумды толтыруға көмектесе алар еді. Исламнан басқа да діндер және діни ағымдар Тәуелсіз елімізде тарала бастады. Оңтүстік Кореядан, АҚШ-тан, Үндістаннан келген діни миссионерлердің көші-қоны Тәуелсіздік алғаннан бері тағы бір басталған процесс болды. Алайда, жергілікті тұрғындар арасындағы «халықаралық» діни ағымдардың (Иегова, Кришна және т. б. ізбасарлары) өкілдері халықты осы дінге шақырды, алайда халықтың басым бөлігі өздерін мұсылмандыққа

жатқызғандықтан, бұлар халықтың арасында аса танымал болмады. Дегенмен, бұл ұйымдардың үгіт-насихат деңгейі, атап айтқанда ағылшын тілін тегін үйрету, English-club-тар ұйымдастыру, жасөспірімдерге арналған лагерьлерді ұйымдастыру, тегін сабақтар өткізу, тегін түскі ас беру кезінде жақсы көрінді.

Ислам әлемі елдерімен дипломатиялық қатынастар Қазақстан аумағына түрлі ағымдардың енуіне алып келді. 1992 жылы Қазақстан мен бірқатар Ислам мемлекеттерінің (Пәкістан, Ливия, Египет және т. б.) арасындағы дипломатиялық қарым-қатынастар құрылғаны белгілі. Тәуелсіздіктің алғашқы жылдары байланыстарды жолға қою және дамыту сылтауымен шетелдік миссионерлердің қызметі жандана түсті. Миссионерлік миссиялар мемлекеттің әлсіз әлеуметтік жағдайын қолданып елге сәтті еніп, өз қатарына жас қазақстандықтардың қатарын тартты. Олардың негізгі амалдарының бірі-қазақстандықтарды тегін оқыту және қамтамасыз ету болды. Кейбір студенттер Египетте, Ливияда, Сауд Арабиясында оқуға мүмкіндік алды және Арабия, Пәкістан және Түркия тегін оқыту нысанына ие болып жатты. Сол уақытта осы елдерде білім алған кейбір студенттер, әсіресе- Сауд Арабиясы мен Пәкістанда білім алғандар дінге белгілі бір фанатизм көзқарасымен қарады, рәсімдерді фанатикалық қатаңдықпен сақтады. Бұлардан біз ислам дінінің бізге тән ханафи мазхабы емес, басқа ағымдардың сол кездегі әсерін көре аламыз. Қазақстандағы қазақ халқы үшін дәстүрлі ханафи мектебіне (мазхабқа) қарағанда бірқатар дінтанушылардың пікірінше, бұлар ханбалит мазхабы, ваххабизм сияқты, діни экстремизм мен исламдық фундаментализм идеяларын жоққа шығармайтын және зайырлы билік пен діни сенім орнатуды құлатуға тырысатын діни ағымдар деп есептейді.

Елдегі исламның негізгі бағыты - Ханафи мектебі, оның ізбасарлары байырғы қазақтар ғана емес, ұйғырлар, өзбектер және басқалары. Суннизмнің басқа жақтаушылары, бірақ шафиит мазхабын ұстанушылар - шешендер. Дегенмен, бұл мазхаб біздің елде ресми түрде тіркелмеген, соған қарамастан Алматыда 1998 жылдан бері жұмыс жасайтын осы бағыттағы мешіт бар. Оңтүстік Қазақстан облысының аумағында суфизмнің дамуы жалғасуда. Бұл ілімді ұстанушылар Х. А. Яссауиге табынады және Түркістанда орналасқан оның кесенесіне «қажылық» жасайды.

XX ғасырдың 90-шы жылдары ҚР Үкіметі жанындағы Дін істері жөніндегі кеңесті, ҚР Президенті Әкімшілігі жанындағы діни ұйымдармен байланыс жөніндегі кеңесті тарату, сондай-ақ діни ұйымдармен байланысты үйлестіру жөніндегі істерді Министрлікке беру ақпарат діни саясаттағы асығыс қадамдарға айналды. Жаңа тәуелсіз құқықтық мемлекет құру кезінде дінге қатысты саясат әрқашан айқын шекараларға ие бола бермейді. Сондықтан діни бірлестіктер қоғамның әртүрлі салаларына еніп, мемлекеттің діни ағартуға реакциясы толығымен айқын болмаған кезде діни ағартумен айналыса бастайды. Өз кезегінде шекаралардың ашылуы және дінге қатысты либералды заңнаманың қабылдануы - діни өкілдерлердің алдында жаңа көкжиектер ашты, діни және жалған діни қауымдар мен бірлестіктердің еніп кетуіне септігін тигізді. Діни бірлестіктер мен қауымдардың көбісінің қуыпқанына қарамастан, кейбірінің жұмысы әлі де болса жалғасуда. Олар Мемлекет аумағында жергілікті халықтың дәстүрлеріне жат діни ағым бойынша заңды түрде жұмыс істеу, ал екіншісі өз сенімін заңды түрде насихаттау қызметтерімен айналысады.

Бүгінгі күні көптеген ұлттық, соның ішінде және рухани-діни құндылықтарды қайтару процесі байқалады. Қазақстанда мыңдаған діни бірлестіктер құрылып, теологиялық оқу орындарының қызметі дамып келеді, сондай-ақ қайырымдылық қызметі де кеңейіп келеді. Мысалы, егер 1989 жылы елде 20 конфессияның 671 діни бірлестігі жұмыс істесе, содан кейін 1995 жылы олардың саны 1180-ге жуық ұйым болатын 30 конфессияны құрады, яғни 6 жыл ішінде бірлестіктердің жалпы саны 2 есеге жуық өсті (ал Алматы бойынша – 3 есе) [5; 297]. Мешіттер де санының өсуі де байқалады, 1989 жылға қарай Қазақстанда 50-ге жуық мешіт жұмыс істеді, ал 2001 жылға қарай 1440-тан астам мешітке дейін өсті. Бұлардан біз ислам дінінің және оның ықпалының мешіттердің санының өсуі арқылы көріп отырмыз. 1991 жылға дейін Қазақстанда бірде-бір діни оқу

орны болмаған, бүгінде олардың саны онға жуық, соның ішінде Алматы қаласындағы «Нұр» Ислам университеті бар.

1988 жылдан 1998 жылға дейін республикада діни бірлестіктердің саны 671-ден 2100-ге дейін үш есеге, оның ішінде ислам бірлестіктерінің саны 46-дан 1000-ға дейін 20 есеге артты [6, 4].

Мешіттердің ашылуымен халыққа базалық діни білім беру, араб тілі курстары, Құран оқу және хадистерді түсіндіру мүмкіндігі пайда болды. Орта мұсылман білімі Меркі, Семей, Шымкент, Алматы және т.б. қалаларда орналасқан медреселерде, ал жоғары білімі «Нұр» Ислам университетінде қолжетімді болды. ҚМДБ көмегімен қазақстандық студенттер республикадан тыс жерлерде де жоғары білім ала бастады, 1995 жылы 100 студент Түркияға және 80 студент Египетке аттанды. Осылайша, өткен ғасырдың 90-жылдары Қазақстан аумағында исламның қайта өркендеуіне түрлі діни бірлестіктердің жұмыс істеуіне мүмкіндік беретін либералдық діни заңнама, ҚМДБ құрылуы, биліктің ҚМДБ жұмысына жәрдемдесуі, оның ішінде Исламтану саласында маманданған отандық кадрларды даярлау мақсатында Ислам қорларымен, жоғары оқу орындарымен байланыс орнату сияқты факторлары да әсер етті.

Исламның қазіргі даму тенденциялары Қазақстанда негізінен сыртқы факторлардың. Қазақстанда түрлі мағыналар болған жағдайда исламның ішінде бір-бірінен идеологиялық тұрғыдан ерекшеленетін көптеген қауымдастықтар пайда болады, исламдағы алуан түрлілік негізінен мыналармен байланысты исламның доғмалары мен өмір салтын түсіндіруді насихаттайтын шетелдік мұсылман ұйымдарының әрекеттері. Оқшаулау жеке ағымдарды құрайтын топтар жағдайлар діни қатынастардың бірыңғай қоғамдық институционализациясының қалыптасуына кедергі келтіреді. Көптеген ағымдар әр түрлі елдерде өз идеяларын экспорттайды және олар өздерінің жақтастарын Орталық Азия республикаларында табады. Қалыптасқан алуан түрлілік Қазақстан исламы көп жағдайда шетелдік мұсылман ұйымдарының іс-әрекеттерімен байланысты.

Олардың діни доғмалар мен имиджді түсіндіруі өмір әрқашан қазақстандық қоғамның сипатына сәйкес келмейді және білім алуға ықпал етеді мұсылман қауымының бірлігіне кедергі келтіретін өзінің рухани көшбасшылары мен ұйымдық құрылымы бар жеке топтар.

Қазіргі ислам дінінің ахуалы үшін Қазақстанда радикалды діни қоғамдастықтардың пайда болуы мен күшеюі, дәстүрлі емес орталықтар қызметінің жандануы, шетел азаматтарының ықпалының артуы миссионерлік қозғалыстар және сектанттық ұйымдардың әлеуметтік базасын кеңейтілуі – өзекті мәселе болып табылады және де ол жастар есебінен жүзеге асырылып отыр. Сонымен қатар, деструктивті секталар мен жаңа буын культтарының қызметінің күшеюі да алаңдаушылық тудыруда.

Деструктивті секталар мен культтер белгілі психологиялық зиян келтіреді, әсіресе жастардың нәзік санасына әсер етіп, оның әдеттегі діни бағытын өзгертеді және өскелең ұрпақтың қалыптасқан этникалық және діни құндылықтар жүйесін бұзады. Сол себептен исламның «теріс» ағымдарының тарауы және оның «теріс» ағымда екенін жастардың білмеуі – исламның қайта жандануының әлсіз жақтарын көрсетіп отыр.

Елдегі діни қызметтің қазіргі институционализациясы, бірінші кезекте, 1992 жылғы 15 қаңтарда «Діни сенім бостандығы және діни бірлестіктер туралы» Заңның қабылдануымен есте қалды [6], кейіннен 2011 жылғы 11 Қазан «діни қызмет және діни бірлестіктер туралы» заң ретінде толықтырылды және қабылданды [7]. Көптеген сарапшылардың пікірінше, «дін туралы Заң» (15.01.1992 ж.) тым либералды болды, көптеген деструктивті секталар мен дәстүрлі емес конфессияларға зайырлы Конституциялық мемлекеттің негізін бұзатын идеялардың агрессивті діни экспансиясы саясатын ашық жүргізуге мүмкіндік берді. Қазіргі заң, көпшіліктің пікірінше, бұрынғыға қарағанда анағұрлым толық формаға ие, бірақ сонымен бірге жұмыс істеуді қажет етеді, атап айтқанда, осы Заңның 7-бабында анықталған «діни рәсімдер мен рәсімдер» қызу пікірталас тудырады, онда мемлекеттік мекемелерде діни рәсімдерді өткізуге тыйым

салынады. Саясаттанушы Т. А. Козыревтің айтуынша, заң жобасының бұл тармағы діни рәсімдерді ресми түрде шектейді, іс жүзінде ол тек өзінің бағыты бойынша антиисламға айналуы мүмкін және тек мұсылмандарға әсер етуі мүмкін, оны тиісті түрде сенушілер қабылдайды [8].

Бірақ, жоғарыда айтылғандарға қарамастан, жаңа заңның жағымды жақтары да жеткілікті. Көпшіліктің пікірі бойынша - бұл оның преамбуласы ғана емес, басымдықтары нақты белгіленген, Мысалы, заңның кіріспесінде былай делінген: «Осы Заң Қазақстан Республикасын демократиялық, зайырлы мемлекет ретінде орнықтыратынын растайды, әркімнің ар-ождан бостандығы құқығына кепілдік береді, діни нанымына қарамастан әркімнің теңдігін құрметтейді. Ханафи бағытындағы исламның тарихи рөлің мойындайды.

Елдегі ислам дінін реттеудің тағы да бір қадамы Қазақстан Мұсылмандары Діни Басқармасы (ҚМДБ) құрылуы болды. ҚМДБ – Қазақстан мұсылмандарына діни-руханияттық басшылық жасайтын республикалық бірлестік. Ол еліміздегі ең үлкен және ықпалды Қазақстан мұсылмандарының көп бөлігін біріктіретін діни үкіметтік емес ұйым. ҚМДБ төрағасы-Бас мүфти жалпы жиналыста сайланады. Бұл ретте Бас мүфтидің кандидатурасы Ақ Ордамен келісіледі. 1990 жылы КСРО-ның құрамында болған 4 ірі ислам діни басқармасының бірі – Орталық Азия діни басқармасы (САДУМ). Қазақстан мұсылмандарының діни қызметін реттеуде және елдегі тұрақтылықты қолдауда ҚМДБ өте маңызды роль атқаруда. Сондықтан ҚМДБ барлық өкілдері тұрақты қатысушылар болып табылады, сондай-ақ олардың қызметі ҚР Үкіметінің комитеттері мен жұмыс топтарымен, республиканың діни немесе өзге де қоғамдық қызметімен тығыз байланысты және елдегі мұсылман қызметіне байланысты барлық бастамалар барлығы ҚМДБ тарапынан келісіледі, және ол мұсылман қауымдары мен мемлекет арасындағы делдал қызметін атқарады.

Қорытындылай келгенде, қазіргі кезеңдегі Қазақстан дамуының ерекше сипаттарының бірі қоғам өміріндегі Ислам дінінің рөлінің күннен күнге арта түсуі болып табылады. Оның беделі мен мәртебесі арта түсуде, әлеуметтік қызметі кеңейуде, діндарлар мен ислами діни бірлестіктердің саны көбеюде. Алайда, «исламның қайта жандануының» дұрыс бағыт алмауына, халықтың өткенін ұмытып, өткенмен сабақтастықтың болмауына әсер еткен фактор- ол бірінші кезекте Кеіестік кезеңдегі, әсіресе Сталиннің дінге қатысты дін саясаты екенін көріп отырмыз.

Әдебиеттер тізімі

- 1 Хилленбранд К. Крестовые походы. Взгляд с Востока: мусульманская перспектива. / К. Хилленбранд. - СПб.: «Издательство «ДИЛЯ», 2008. - 672 с.
- 2 Ногойбаева Э. Центральная Азия. Пространство «шелковой демократии». Ислам и государство. / Э. Ногойбаева. – Алматы, 2017. – 52 с.
- 3 САДУМ как проект по формированию «советского ислама». VOICES ON CENTRAL ASIA. 12.07.2018
- 4 Yermukhanov M. Will Kazakhstani Authorities Avoid Extremist Pitfall? / M. Yermukhanov. - China and Eurasian Forum Quarterly -No.2, vol.4. - 2006.
- 5 Колесников Л.Ф., Артемьев А.И. Современная религиозная ситуация в Республике Казахстан: реалии и перспективы независимого развития. / Л.Ф. Колесников, А.И. Артемьев. – М.: РИСИ, 1995 – 316 с.
- 6 Закон Республики Казахстан «О противодействии экстремизму». [Электронный ресурс] / - Режим доступа: https://online.zakon.kz/Document/?doc_id=30004865.
- 7 Закон Республики Казахстан «О свободе вероисповедания ирелигиозных объединениях». [Электронный ресурс] / - Режим доступа: https://online.zakon.kz/Document/?doc_id=1000934.
- 8 Козырев Т. «Родина или Бог?»/ Т.Козырев. [Электронный ресурс] / - Режим доступа: https://online.zakon.kz/Document/?doc_id=31055848&pos=15.